

**Imom Zarnujiyning “Talabalarga ilm olish yo‘llarini o‘rgatish” asarida
“Ta’limda axloq va tarbiya” munosabatlari**

Xolmatov Ashurali Rajabovich

Buxoro OSIYO XALQARO UNIVERSITETI

Pedagogika va psixologiya yo‘nalishi

mutaxassisligi MM8-PP-22 guruh magistranti

***Annotatsiya:** Mazkur maqola Samarqandda yashab ijod qilgan ulug‘ alloma, hanafiy fiqhi olimi, adib, bir necha asarlar muallifi Imom Zarnujiy, u kishining “ta’lim al-mutaallim” asari, asarda ilm talabida bo‘lgan o‘quvchilar uchun ilm olish sirlari, vaqtlari, ustozlar ehtiromi haqidagi fikrlari, shuningdek, axloq va tarbiya ushbu va boshqa asarlardagi shogirdlik va ustozlik o‘rtasidagi munosabatlari haqida ba’zi hikoya va misollar keltirilgan.*

***Kalit so‘zlar :** “Ta’lim al-mutaallim”, axloq va tarbiya, ilm-fan, tolibi ilm, sabr-toqatli, kamolot, odob, pand-nasihah, ustoz-shogirt, ilmga yetishish, zamonaviy ta’lim, ta’lim metodlari.*

Imom Zarnujiyning "Ilm olish sirlari" asarida ta'lim va axloqiy tarbiya o'rtasidagi aloqa chuqur va o'zaro bog'liqlikda tasvirlangan. Ushbu asar, ilmning faqatgina ma'lumotlar to'plami emas, balki insonni komil, axloqiy jihatdan yetuk shaxs qilib tarbiyalash vositasi ekanligini ta'kidlaydi. Zarnujiy ta'lim jarayonida axloqiy tarbiyaning ustuvorligini qayd etadi va ilm olishni faqatgina nazariy bilimlar o'rganish bilan cheklanmasdan, balki shu bilimlarni hayotda to'g'ri qo'llash va yaxshi fazilatlarni shakllantirish bilan bog'liq deb qaraydi.

Shuning uchun, Zarnujiy ta'lim va tarbiya jarayonlarini integratsiyalashgan holda ko'rib, ularni bir-biriga bog'liq va ajralmas jarayonlar sifatida ta'riflaydi¹.

Bundan tashqari, Zarnujiy ilmiy izlanishlar va axloqiy kamolot o'rtasida

¹ Huda M., Kartanegara M. Curriculum conception in the perspective of the book ta’lim al-muta’allim //International Journal of Education and Research. – 2015. – T. 3. – №. 2. – C. 221-232.

mustahkam bog'liklik mavjudligini urg'u qiladi. Ilm talab qilish va uni egallash jarayoni o'z-o'zidan bir axloqiy mehnat va sabr-toqat talab qiluvchi faoliyatdir. Ilmni egallash faqatgina bilim yig'ish emas, balki shaxsiy o'sish va axloqiy jihatdan yetilishni ham o'z ichiga oladi. Bu jarayon shogirdning o'z ustida ishlashi, xarakterini shakllantirishi va jamiyatdagi mas'uliyatli pozitsiyasini egallashi bilan bog'liqdir. Zarnujiyning ta'kidlashicha, ilm va axloq bir-birini to'ldiradi va har ikkala soha ham shaxsning umumiy rivojlanishida kalit ro'l o'ynaydi.

– Men sizning xuzuringizga o'g'limni ilm va odob o'rgansin deb junatgan edim, shunday ekan nima uchun bir qo'li bilan suv quyib, boshqasi bilan oyog'ingizni yuvishni buyurmaysiz?! - dedilar².

Muallifning ta'lim va tarbiya bo'yicha yondashuvlari zamonaviy ta'lim muassasalarida muhim ahamiyatga ega. Uning asarlari, xususan, "Ta'limul Muta'allim - Tariq at-Ta'allum" kitobi ilm olish va uni o'qitishdagi axloqiy va ma'naviy qadriyatlarni ta'kidlaydi. Zamonaviy ta'lim muassasalarida bu yondashuvlarni qo'llashning bir necha yo'li mavjud:

1. O'quv jarayoniga axloqiy tarbiyani integratsiya qilish : Imom Zarnujiy ta'limni faqatgina bilim berish jarayoni sifatida emas, balki shaxsni kamol toptirish vositasi sifatida ko'radi.

2. Muallim va talaba o'rtasidagi munosabatlar : Imom Zarnujiy muallim va talaba o'rtasidagi munosabatlarga alohida e'tibor qaratgan. U muallimni hurmat qilish, uning ilm va tajribasini qadrlashni ta'lim jarayonining muhim qismi deb hisoblaydi. Zamonaviy ta'lim muassasalarida ham bu yondashuvni qo'llash, o'qituvchilarni hurmat qilish madaniyatini shakllantirish orqali amalga oshirilishi mumkin.

3. Ta'limning maqsad va metodikasini ko'rib chiqish : Imom Zarnujiy ilm-fan olishni faqat kasb-hunar egallash vositasi sifatida emas, balki ruhiy va ma'naviy rivojlanish yo'li sifatida qaragan. Shu sababli, o'quv dasturlarini tuzishda ham shaxsning butunlay rivojlanishi, jumladan ma'naviyat va axloqiy kamolotini ta'minlashga e'tibor berish zarur. Bu, o'quv dasturlarida turli fanlar orqali

---

² Imom Zarnujiy. "Ta'lim al-mutaallim tariq at-ta'allum". – Qozon: Imperrator universiteti "типо-литография" nashriyoti, 1901. – B. 57.

o'quvchilarning tafakkurini kengaytirish, ularni hayotiy muammolarga yechim topishga undash va jamoaviy ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishni o'z ichiga olishi mumkin.

4. Ibn Sino va boshqa allomalarning ilmiy merosi bilan bog'liqligi : Imom Zarnujiy kabi o'tmishdagi ulug' olimlar bilan zamonaviy ta'lim tizimini bog'lash, talabalarga o'z tarixi va madaniyati bilan tanishish imkonini beradi. Bu esa, o'zligini anglash va milliy g'ururni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Ey inson, axir xayoting, dunyo ishlaring, oxirating, kelajaging mening qulimda, unga men tufayli erishasan, ishlaringni oqibatini o'ylab qilgin deb odob va shu kabi kursatmalarni bermaydilar. Beodoblik qilib, ularni ranjitdingmi, qo'polliging bilan ularga aziyat yetkazdingmi, o'z dardingga, kasalingga sabr qil, og'riqlariga chida! Yoki, o'zingni joxilligingga qanoat qil³.

Imom Zarnujiyning ta'lim va tarbiya yondashuvlarini zamonaviy ta'lim muassasalarida qo'llash, nafaqat bilim darajasini oshirish, balki yoshlarni komil insonlar qilib tarbiyalashda yordam beradi. Bu yondashuvlar orqali talabalar o'z bilim va ko'nikmalarini jamiyat manfaati uchun qo'llashga tayyor bo'lib voyaga yetadilar.

Imom Zarnujiyning ta'lim va tarbiya bo'yicha qarashlari, bugungi kunda ham muhim ahamiyatga ega. U "Ta'limul Muta'allim - Tariqatta'allum" asarida ta'limning maqsadi nafaqat bilim berish, balki shaxsning ma'naviy va axloqiy sifatlarini rivojlantirish ekanligini ta'kidlaydi. Bu, ta'lim jarayonida shaxsning axloqiy fazilatlarini shakllantirish, ularni yaxshi va yomon o'rtasida farq qilishga o'rgatish va hayotiy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash zarurligini ifodalaydi⁴.

Muallifning uslublari, asosan, ta'lim-tarbiya va axloqiy fazilatlar rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Uning ta'limotlarida ilm olishning faqat nazariy tomoniga emas, balki amaliy, axloqiy jihatlarga ham katta e'tibor beriladi. Zarnujiy ta'lim jarayonida nafaqat bilim berishni, balki shu bilimlar orqali shaxsning ichki dunyosini boyitish va yuksak insoniy fazilatlarini shakllantirishni

---

³ Zokirjon Sharipov. Ilm olish sirlari. – Toshkent: Movorounnahr nashriyoti, 2004. – B. 52.

⁴ Huda M., Kartanegara M. Curriculum conception in the perspective of the book ta'lim al-muta'allim //International Journal of Education and Research. – 2015. – T. 3. – №. 2. – C. 221-232.

maqsad qiladi.

Birinchidan, Zarnujiy o'quvchilarga nafaqat ilmni, balki uni qanday qo'llashni ham o'rgatishni ta'kidlaydi. Bu yondashuv o'quvchilarga o'z bilimlarini amaliyotda qo'llash orqali o'zlarini va atrofdagilarni yaxshilash imkonini beradi. Masalan, o'quvchilar o'rgangan bilimlarni hayotda qanday qo'llash mumkinligini tushunib, o'zlarining shaxsiy va kasbiy hayotlarida yuksak axloqiy qadriyatlarni namoyon qilishlari mumkin.

Ikkinchidan, Zarnujiy ta'limda sabr va matonat kabi fazilatlarni rivojlantirishni urg'u beradi. Bu fazilatlar o'quvchilarni qiyin vaziyatlarda to'g'ri qarorlar qabul qilishga, o'zlarini nazorat qilishga va maqsadlariga erishishda davom etishga undaydi. Masalan, ilmiy tadqiqotlar yoki murakkab masalalarni hal qilish jarayonida sabr va matonat o'quvchilarni ilmiy izlanishlarda bardavom bo'lishga undaydi.

Uchinchidan, Zarnujiyning ta'lim metodlari orqali o'quvchilarga doimiy o'rganish va o'z ustida ishlash zarurligi singdiriladi. Uning ta'limotlari asosida o'quvchilar nafaqat bilim olishni, balki o'zlarini doimiy ravishda rivojlantirishni ham maqsad qiladilar. Bu esa ularning hayotda muvaffaqiyat qozonishlariga va yaxshi jamiyat a'zosi bo'lishlariga yordam beradi.

Imom Zarnujiyning g'oyalaridan ilhomlanib, zamonaviy O'zbekistonda va boshqa musulmon mamlakatlarida qator ta'lim muassasalari o'z faoliyatlarini yo'lga qo'yishgan. Masalan, Toshkent Islom Universiteti, qator madrasa va diniy bilim yurtlari ushbu an'anaviy ta'lim metodlarini o'z ichiga olgan holda, zamonaviy bilimlar bilan uyg'unlashtirib, talabalar tarbiyasida keng qo'llaydi. Ushbu muassasalarda ta'lim jarayoni faqatgina akademik bilimlarni berish bilan cheklanmay, balki talabalarning ma'naviy va axloqiy kamolotiga ham alohida e'tibor qaratiladi.

Shuningdek, Imom Zarnujiyning asarlari turli xil seminar va treninglar, diniy ta'lim kurslari dasturlarida ham keng qo'llaniladi. Uning ta'limotlari asosida tashkil etilgan bu tadbirlarda ishtirokchilarga nafaqat diniy bilimlar, balki ularning shaxsiy rivojlanishlariga yordam beradigan turli psixologik va axloqiy masalalar yuzasidan

ham ma'lumotlar beriladi⁵.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017. – B. 158.
2. Hayitmetov A. Sharq adabiyotining ijodiy metodi tarixidan. – Toshkent: 1970. – B. 237.
3. Zokirjon Sharipov. Ilm olish sirlari. – Toshkent: Movorounnahr nashriyoti, 2004. – B. 52.
4. Imom Zarnujiy. “Ta’lim al-mutaallim tariq at-taallum”. – Qozon: Imperrator universiteti “типо-литография” nashriyoti, 1901. – B. 57.
5. Huda M., Kartanegara M. Curriculum conception in the perspective of the book ta’lim al-muta’allim //International Journal of Education and Research. – 2015. – T. 3. – №. 2. – C. 221-232.
6. Bela N., Jannah S. R., Jaenullah J. An Analysis of Book T'alimul Muta'alim on Education Character and It's Relationship with Education Character Programs at Indonesia //Bulletin of Pedagogical Research. – 2022. – T. 3. – №. 1. – C. 10-37.
7. Wahid S., Awaliyah T., Trisnawati A. Internalisasi Nilai-Nilai Pendidikan Akhlak Dalam Kitab Ta’lim Al-Muta’allim Pada Semester 1 Di Ma’had Idia Prenduan Tahun 2022 //Journal of Innovation Research and Knowledge. – 2022. – T. 2. – №. 4. – C. 979-984.

---

⁵ Wahid S., Awaliyah T., Trisnawati A. Internalisasi Nilai-Nilai Pendidikan Akhlak Dalam Kitab Ta’lim Al-Muta’allim Pada Semester 1 Di Ma’had Idia Prenduan Tahun 2022 //Journal of Innovation Research and Knowledge. – 2022. – T. 2. – №. 4. – C. 979-984.